

عینیت در پژوهشهای اجتماعی (۵)

تعصب در پژوهش

ترجمه مجید روشنگر

قابلیت «خود علاچی» علوم اجتماعی که پیشتر به آن اشاره کردم، در هر حال، نه یک فراگرد فوری و آتی است و نه یک فراگرد مطلق و تام. این فراگرد ندرتا به آسانی یا بطور کامل پدید می آید.

اگر از سرخامی و ساده لوحی باور داشته باشیم که ما، بعنوان دانشمندان علوم اجتماعی، با بقیه مردمی که پیرامونمان زندگی می کنند فرق داریم، و مثل مابقی مردم اجتماع مان به نتیجه گیریهای فرصت طلبانه و مصالحت بینانه ای که با تعصبات ما جور در آیند تمایل نداریم، خود را فریب داده ایم.

با حفظ ارزش گذاری های والا و با تخصیص اهمیت درجه اول به حقایق مورد مشاهده، ما فقط قسمتی از تعصبات را از ذهن خود پاک می کنیم.

ما، در علوم اجتماعی، زیر نفوذ سنت های این علم قرار داریم، زیر نفوذ جنبه های فرهنگی و سیاسی محیط زیست خود هستیم، زیر نفوذ خلقیات ویژه شخصی خود قرار داریم. ما، مثل ماشین های الکترونیکی، که اینروزها با افزایش سرسام آوری برای تنظیم کوه اطلاعات و دانستیها بکارشان می بریم، خودکار نیستیم. اگر ما خودمان را به یاری بینش جامعه شناسی و روانشناسی و باوسایل و روش های منطقی، در شرایطی که در آن زندگی

و کار می کنیم، از گرد دور نگاه نداریم و تعصبات را از ذهن خود پاک نکنیم (در اینبار در فصل نازدهم و چهاردهم بحث خواهیم کرد) نتیجتا در پژوهشی که در دست داریم - و حتی در ماشینهای کامپیوتری که برای برنامه ریزی با دست خود ساخته ایم - با ظهور تعصبات منظم و سیستماتیک روبرو خواهیم شد. برای توضیح این موضوع، و اینکه در غیر این صورت کار علمی مقدرا تعصب آمیز می گردد، به برخی از زمینه های که تجربه های پژوهشی مراد در برهه گونا اشاره می کنیم.

جستجو و تشخیص تعصبات، با گذشت زمان و تغییر شرایط، آسان تر است. من در کتابم بنام «عنصر سیاسی در نظریه پیشرفت اقتصادی»، تعصبات منظم و سیستماتیک نظریه های کلاسیک و نئوکلاسیک اقتصادی را تجزیه و تحلیل کرده ام. در این کتاب نشان داده ام که فلسفه های متافیزیکی اخلاقی قانون طبیعی و سودگرایی، که تحول نظریات اقتصادی از آن سرچشمه گرفته، اثر و نفوذ مهمی داشته است. در محدوده این میراث، این حقیقت که نخستین بار تحول نظریات اقتصادی در انگلستان آغاز شد (که در آن موقع غنی ترین کشور جهان بود) و اینکه در انگلستان طبقه ثروتمندتر جامعه اقتصاد مملکت را در دست خود داشت

(همانطور که دیگر اشکال فرهنگ عامی را در دست داشت)، ناگزیر به انتخاب راهها و طرق استدلال از طرف این طبقه منجر شد. (۱۵) (رجوع کنید به فصل بیست و دو). فی المثل، نمونه بارز نوع تعصبی که در نتیجه چنین شرایطی ظاهر گشت این حقیقت است که اصطلاح «بیکاری» تا اواخر قرن نوزدهم بطور وسیع بکار برده نمی شود (۱۶) - آنچه، بصورتی بدیهی، میزان بیکاری در واقع امر غالبا بسیار بالا بود.

هنگامیکه بر آن شدم تا درباره مساله مابه الاختلاف و مجادله آمیز سیاهان امریکا مطالعه کنم، دریافتم که تعصبات موجود در پژوهشهای مربوط به این قلمرو، مساله ای بود که در درجه اول اهمیت قرار داشت (۱۷). در بحث مسوطی که در باره تعصب در کتاب *An American Dilemma* آورده ام، ادعا شده است که نوشته های علمی که در باره مساله سیاهان در دسترس است، بطور کلی و عمومی، از جهت مختلف و به درجات گوناگون تعصب آمیز است. در این مطالعه، در چنان وضعی قرار گرفتم که ناگزیر، بیش از ذکر حقایق و اسناد و روابط حقیقی، به نقل قول از نویسندگان مختلف پرداختم تا بتوانم عقاید آنها را درباره جنبه های گوناگون این مساله تصویر و بازگو کنم.

در باب مطالعه و تحقیق درباره مشکلات

رشد و پیشرفت منطقه جنوب آسیا، که از آخرین جرات ها و جسارتهای من محسوب می شود ، دریافتیم که تمام مفاهیم اساسی ، نظریه ها ، و الگوها (مدل ها) ، چه در دوران استعماری (۱۸) و چه بعد از جنگ دوم جهانی ، همگی تعصب آمیز بوده است . (۱۹) این طرز فکر تعصب آمیز بعد از جنگ ، که من آنرا «راه ورسم نو» Modern approach نامیده ام ، توسط دیپلماسی آن دوران و طرز فکر مورد نظری که در چارچوب جنگ سرد متظاهر گردید ، تحت تاثیر قرار گرفته است . بروز این تعصبات منظم و سیستماتیک را قبول و اجرای غیرانتقادی طرق علمی ی که برای تجزیه و تحلیل اقتصادی کشور - های پیشرفته غربی گزیده شده بود ، تسهیل کرد . حتی اصطلاحات متداولی چون «جهان آزاد» ، «آسیای آزاد» ، «کشور - های در حال رشد» و غیره - بطور منظم و سیستماتیک با تعصب همراهند . این عیوب و کاستیهای مربوط به اصطلاحات ، خود از تعصبات عمیق تری در زمینه برداشت مسائل نشان دارد . (۲۰)

در زمینه مطالعات مربوط به جنوب آسیا ، و هم چنین دیگر نواحی عقب افتاده ، آزادی عمل برای ظهور تعصبات بیشتر است زیرا که آمار و اطلاعات واقعی بسیار کم و نادر است . بسیاری از معلومات و دانسته های ظاهرا درست ، مثلا درباره «بیکاری» و «کم کاری» ، به آن شکلی که گردآوری شده و بسیاری مفاهیم «راه و رسم نو» تجزیه و تحلیل گردیده است ، یا بی معنی است ، یا معنی دیگری را ، جز آنچه منظور و مقصود بوده است افاده می کند و این از آنروست که مفاهیم «راه و رسم نو» با واقعیات موجود در این کشور ها تطبیق نمی کند و وضع این کشور ها با کشورهای پیشرفته بسیار تفاوت دارد . بدین ترتیب گردآوری آمار و مواد تجربی ، آنطور که معمولا از برخورد و روبرو شدن با حقایق و امور واقع بیاز پدید می آید ، نظارت و کنترل لازم را برای تحقیق و برداشت مسائل بوجود نمی آورد . حقایق و امور واقع به طور موثر «لگد پرانی» نمی کنند و فرصت ظهور «فراگردخود علاجی» ، که بیشتر در فصل هشتم به آن اشاره کردم ، دچار تعلیق می شود .

تعصبات منظم و سیستماتیک که بر کار پژوهش مسائل رشد منطقه جنوب آسیا سایه انداخته است ، از آنجا نیرو می گیرد که «راه و رسم نو» فرصت طلبانه و مصلحت بینانه است و امیال و خواسته های رادیکال ها و محافظه کاران این منطقه را یکجا ارضاء می کند (۲۱) . این راه و رسم ، فرصت طلبی و مصلحت بینی ثروتمندان کشورهای غربی را هم در خود دارد . اگر «راه و رسم نو»

منطقا ماندگار و با واقعیات تناسب داشت ، کشور های عقب افتاده جنوب آسیا و جاهای دیگر ، ما را ، در زمینه راه حل ها و خط مشی های مربوط به امر رشد ، با مسائل ساده تر و اداره شدنی تری روبرو می ساختند .

***

تعصبات ما را به سمت ادراک غلط واقعیت و روش های معیوب راه می برد . بدون آنکه به تشریح تجربیدی بیشتر ، و نفوذ و شکل منظم و سیستماتیک تعصبات در علوم اجتماعی بپردازم ، فقط اشاره می کنم که تعصبات به قدرت و نیروی علوم اجتماعی در زمینه پاک کردن اعتقادات غلط و تعصب آمیز همگانی ، که آنرا بعنوان نقش علوم اجتماعی در جامعه توصیف کرده ام ، آسیب می رساند . از آنجا که تعصب در پژوهش ، مانند اعتقادات همگانی تحریف شده ، با فرصت طلبی و مصلحت بینی قرین است ، و در حقیقت ، معمولا تعصب در پژوهش با اعتقادات تحریف شده مترادف می باشد ، بنابراین پژوهش تعصب آمیز حتی ممکن است از چنین اعتقاداتی ، دست کم بعضا و در برهه های از زمان حمایت کند .

عدم استقلال پژوهشهای علوم اجتماعی نسبت به اعتقادات جاری و ارزش گذاری - هایی که جامعه را دربر گرفته اند ، در منبای این حقیقت که علوم اجتماعی به قدرت راه را به سوی چشم انداز های تازه هموار می کند ، بصورت دراماتیکی ترسیم شده است . رمز جهت یابی های تازه و مداوم در کار ما [دانشمندان علوم اجتماعی] از علائق سیاسی که جامعه ما را احاطه کرده است ، سرچشمه می گیرد . (۲۲)

بنابراین ، سیله نگارش درباره کشورهای عقب افتاده ، فی المثل ، از بازتاب این حقیقت است که پس از آزادی این کشورها از زیر سلطه استعمار و مسائل کلی جنگ سرد ، اتفاقات و وقایع این کشورها از نظر سیاسی در کشورهای پیشرفته نیز اهمیت پیدا کرد . شرایط اقتصادی و اجتماعی در این کشور ها ، امروزه نیز ، از آنچه که پیش از پاشیدگی قدرت نظام استعماری در این کشورها می گذشت ، چندان تفاوتی نکرده است . اما در آن زمان ، در کشور های غنی ، احساس نمی شد که سرنوشت این سرزمین ها و مردمانشان از نظر سیاسی اهمیت زیادی داشته باشد .

بعنوان قرینه ، می توانیم معلمن باشیم که پژوهش درباره مساله سیاهان در سالهای آینده ، از طرف دولت ، بنیادها ، دانشگاه ها ، و فرد دانشجویمان ، نسبت به آنچه که در بیست سال گذشته وجود داشته ، از اولویت بیشتری برخوردار خواهد شد زیرا که اغتشاش سیاهان اهمیت سیاسی چنین پژوهشی را افزایش داده است .

نفوذ سیاسی که جهت کار ما را متأثر می گرداند ، ممکن است براحتی راه معقولی برای تطبیق دادن کار ما با نیازهای جامعه ای که در آن زندگی و کار می کنیم باشد . با اینهمه ، کار یک دانشمند علوم اجتماعی را ، بعنوان یک دانشمند حرفه ای ، در این باب که پیش نگرایی کافی در زمینه بروز حوادث را نداشته است ، میتوان مورد اغماض قرار داد : که چرا جوامع ما معمولا باید با اتفاقات غافلگیر کننده روبرو شود و خود را در وضع غیر آماده ای بیابد و مجبور شود که سردستی کارها را درست کند ؟

این حقیقت که شرایط اجتماعی نقش تعیین کننده ای در انتخاب موضوع پژوهش بازی می کند ، باید ما را از نفوذ و اثر دیگری آگاه تر سازد : منظور راههای پژوهشی است که انتخاب می کنیم و منظور از راههای پژوهشی نیز مفاهیم ، الگوها (مدل ها) و نظریه هایی است که بکار می گیریم - و نیز طریقی است که در آن مشاهدات خود را انتخاب می کنیم و مرتبشان می سازیم و نتیجه پژوهش خود را براساس آنها عرضه می داریم . این نوع دوم اثر گذاری ، و نه لزوما نوع اول آن ، چیزی است که ما را به سوی تعصب می کشاند .

[ادامه دارد]

۱۵ - هم چنین نگاه کنید به

Economic Theory and Underdeveloped Regions,

قسمت دوم ، مخصوصا فصل دهم .

۱۶ - رجوع کنید به Asian Drama ، جلد دوم ، فصل ۲۱ ، قسمت ۸ ، صفحات ۹۸۴ تا ۹۸۹ .

۱۷ - رجوع کنید به

An American Dilemma

ضمیمه دوم ، قسمتهای ۱ تا ۳ ، صفحات ۱۰۳۵ تا ۱۰۴۵ . (هم چنین به کتاب «ارزش در نظریه اجتماعی» فصل هفتم .)

Asian Drama

۱۸ - رجوع کنید به Asian Drama ، فصل ۲۱ ، قسمتهای ۶ و ۷ ، صفحات ۹۷۷ تا ۹۸۴ .

۱۹ - همان کتاب ، مقدمه ، قسمتهای ۳ و ۶ ، صفحات ۱۰ تا ۲۴ . بخشهای دیگر و ضامنه ، صفحات ۱۸۳۹ ببیند .

۲۰ - همان کتاب ، مقدمه ، قسمت ۳ ، صفحات ۱۰ تا ۱۲ ، و ضمیمه اول ، (هم چنین کتاب «دیپلماسی اصطلاحات» ، صفحات ۱۸۳۹ تا ۱۸۴۲) .

۲۱ - همان کتاب ، مقدمه ، قسمت ۶ ، صفحات ۲۰ تا ۲۴ - و در سراسر کتاب .

۲۲ - همان کتاب ، مقدمه ، قسمتهای ۲ و ۳ ، صفحات ۸ تا ۱۲ .

در قسمتی از مباحث «عینیت در پژوهشهای اجتماعی» که در شماره ۹۰ ، صفحه ۳۴ ، ستون اول آمده ، جمله «روی معنای مخصوص و متغیری ...» بصورت «معنای مخصوص و متغیری ...» چاپ شده که اشتباه است .